

8 sierpnia 2017

**Recenzja rozprawy doktorskiej Izabeli Kamińskiej-Jatczak
pt. *Tożsamość profesjonalna w narracjach asystentów rodziny*
napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Ewy Marynowicz-Hetki
przedłożonej do obrony Radzie Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego**

Kontekst badania - od inicjatyw oddolnych do formalizacji zawodu asystenta rodziny

W latach 2007 – 2008 zaczęto w szeregu ośrodków pomocy społecznej, jak np. w OPS w Gdyni w programie „Rodzina bliżej siebie”, zatrudniać pracowników socjalnych oraz innych specjalistów zwykle z przygotowaniem pedagogicznym i psychologicznym do asystowania rodzinom w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i socjalnych przeważnie w ramach kilkuletnich projektów socjalnych współfinansowanych ze środków UE¹. W Łodzi, gdzie przeprowadziła badania doktorantka, był to „Program rozwoju rodzicielstwa zastępczego” realizowany w latach 2008-2013.

Funkcja, a właściwie liczne funkcje asystentów rodziny zostały usankcjonowane ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej², wprowadzoną w życie 1 stycznia 2012 roku. Ustawa w artykułach 12-17 wyznaczyła kryteria kwalifikacyjne wykonywania tych funkcji oraz przypisane asystentom rodzinnym zadania i uprawnienia. Ponadto nałożyła na nich szereg zobowiązań współdziałania z innymi podmiotami systemu pieczy zastępczej, o czym świadczy łącznie 39 przywołań w pierwotnym tekście ustawy a po jej nowelizacjach 47 w jednolitym tekście ogłoszonym 9 marca 2017 r.³). Status zawodu (kod 341207) asystenci rodziny otrzymali na mocy rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania⁴. GUS zaczął zauważać asystentów rodziny jako nową formę wspierania rodzin w Roczniku

¹ Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny - nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, MOPS i UŁ, Gdynia, 2010.

² Dz.U. 2011 poz. 887.

³ Dz.U. 2017 poz. 697

⁴ Dz. U. 2014 poz. 1145

Statystycznym 2016 podając dane o ich liczebności: w 2014 – 3393, w 2015 – 3816 oraz 3905 w 2016 w Małym Roczniku Statystyczny 2017.

Usytuowanie badaczki wobec tematu badań

Mgr Kamińska-Jatczak zapoznała się z pracą asystentów rodziny osobiście będąc zatrudnioną na tym stanowisku w latach 2009-2011 w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Łodzi, studiując literaturę przedmiotu pochodzącą głównie z lat 2010-2011 (zob. ss. 19-20) i prowadząc własne badania techniką wywiadu narracyjnego od listopada 2011 do marca 2013 roku z trzynastoma asystentami rodziny zatrudnionymi w tym Ośrodku, z tego cztery wywiady przeprowadziła przed wejściem w życie ustawowej regulacji tego stanowiska pracy w ośrodkach pomocy społecznej (s. 78). Skoncentrowanie na literaturze z lat 2009-2011 jest uzasadnione, gdyż prace późniejsze na ogół dotyczą już innego kontekstu prawnego i organizacyjnego asystentury rodzinnej ustanowionej wyżej przywołaną ustawą. Zaletą przeprowadzonych przez Doktorantkę badań w tamtym czasie jest rozpoznanie procesu tworzenia się nowego zawodu pomocowego z indywidualnej perspektywy osób, którym przypadło twórczo uczestniczyć w tym procesie.

Mgr Kamińska-Jatczak podjęła trud rozpoznania złożoności i polimorficzności tworzenia się tożsamości profesjonalnej nowego zawodu w obrębie systemu pomocy społecznej w sytuacji podwójnego wyzwania. Po pierwsze, stanęła przed koniecznością odniesienia się do dwóch tradycji badań nad profesjonalizacją: bardziej utrwalonej strukturalno-funkcjonalnej i interakcjonistycznej. Po drugie, zderzyła się w trakcie badania, w 2012 r. ze zmianą statusu asystentów rodziny w instytucjonalnym kontekście pomocy społecznej. Wtedy bowiem ustalanie ich funkcji wyznaczanych przez bezpośredniego pracodawcę zostało zastąpione centralny unormowaniem.

Wobec pierwszego wyzwania Autorka dokonała z góry postanowionego wyboru – twórczego kontynuowania tradycji interakcjonistycznej, rzetelnie wszakże przedstawiając teoretyczne podstawy obu tradycji. Można wprowadzić wyobrazić sobie wartości poznawcze badania strukturalno-funkcjonalnego kształtowania się profesjonalnych tożsamości asystentów rodziny - tworzonego nowego stanowiska w pomocy społecznej w okresie pomiędzy oddolnym zainicjowaniem tego procesu a jego ustawowym sformalizowaniem, ale z uszanowaniem trzeba uznać jej wybór orientacji badawczej i osiągnięte rezultaty poznawcze. Drugie wyzwanie Autorka zauważyła odnotowując, że badani od początku 2012 r. przez nią narratorzy opowiadali o pracy z większą ilością rodzin (s. 78). Powyżej przywołana ustawa o wspieraniu rodziny... wprowadziła wówczas obowiązującą normę

obciążenia asystentów rodziny w tym samym czasie pracą z nie więcej niż z dwudziestoma rodzinami, gdy przed wprowadzeniem ustawy w różnych ośrodkach przydzielano asystentom na ogół po kilka rodzin, w MOPS łódzkim najwyżej dziesięć.

Projekt badania

Doktorantka w rozdziałach 1-4 przedstawiła przyjęte przez siebie definiowanie kluczowych dla jej tematu pojęć: tożsamości profesjonalnej, asystenta rodziny i narracji. Odwołując się do zastanego w literaturze rozumienia tych pojęć przyjęła indywidualizujące rozumienie tytułowej tożsamości jako konceptu intersubiektywnego relacjonowanego przez asystentów rodziny, urzeczywistnianego w działaniach na ich polach zawodowych, a ujawniającego się dla badacza poprzez wywiad narracyjny poddany analizie narracyjnej. W odniesieniu do narracji, będącej z góry przyjętym przez nią narzędziem badawczym, Autorka na podstawie literatury przedmiotu, po rozpatrzeniu jej potencjałów poznawczych, przyjęła wywołanie narracji asystentów rodziny na temat ich doświadczeń w pracy jako szansę poznania ich profesjonalnej podmiotowości.

W rozdziale 5, metodologicznym, Autorka przedstawiła swój projekt badawczy słusznie postępując, jak sama napisała, od ogółu do szczegółu. Zaczęła od uzasadnienia wyboru do badań paradygmatu interpretatywnego jako zakładającego, że ład społeczny wytwarzany jest w sytuacyjnym procesie interpretacji znaczeń zachodzącym w toku interakcji, w przeciwieństwie do paradygmatu normatywnego określającego interakcję jako odgrywanie ról. W tym miejscu niżej podpisany pragnie podkreślić, że skoro praca służb społecznych a wśród nich szczególnie asystentów rodziny opiera się na spersonalizowanych interakcjach, zatem wybór paradygmatu interpretatywnego do badania ich pracy otworzył humanistyczną perspektywę poznania działalności służb społecznych i że dzięki temu praca Autorki zasługuje na wysoką ocenę.

W dalszym ciągu rozdziału 5. Doktorantka przedstawiła interpretatywne pojęcia analityczne, analizę narracyjną jako metodę badań i wywiad narracyjny jako technikę, teren badań oraz dobór próby z ich sytuacyjnymi determinantami, wykazując tym samym znajomość i poszanowanie metaparadygmatu badań społecznych. W końcowych częściach rozdziału wykazała swoją wiedzę o uwarunkowaniach badań jakościowych przedstawiając konstytutywną dla tych badań refleksję nad subiektywnością badacza, szczególnie konieczną przy jej usytuowaniu jako praktyka i badacza asystentury rodziny oraz krytyczną refleksję nad przyjętą metodą badań w świetle literatury metodologicznej i własnych doświadczeń w trakcie prowadzenia badań. Autorka doświadczyła tej szczególnej cechy badań

interpretatywnych, które za Z. Melosikiem określiła jako „składanie (tajemniczego) puzzla bez posiadania wiedzy dotyczącej liczby potrzebnych kawałków, bez przekonania, że posiadamy wszystkie kawałki lub nawet bez jednoznacznej idei, co puzzle mogą przedstawiać” (s. 92). Trzeba wszakże dodać, że postarała się, o czym świadczy ekstensywna bibliografia jej pracy, jednak posiąść wiedzę, która umożliwiła jej ograniczenie obszaru niewiedzy, o której napisał Melosik.

Założenia teoretyczne związków między aktywnością i tożsamością profesjonalną, służące Autorce za ramy analizy wywiadów czytelnik znajduje w rozdziale 6. Przyjęła ona, że „...analiza procesu konstruowania tożsamości profesjonalnej może polegać na interpretacji jego przejawów dostrzegalnych (...) w specyfice aktywności jaką podejmuje podmiot działający w przestrzeni zawodowej” (s. 94). Wywodząc swoje założenia z teorii J. M. Barbiera, P. Ricoeura, i A. Straussa Autorka przyjęła pod wpływem tych teorii oraz zawartości merytorycznej pozyskanych przez nią wywiadów interpretację przejawów aktywności asystentów, które określiła mianem wyrażania siebie jako podmiotu działającego. Według niej „... odkrycie, dostrzeżenie specyfiki cudzej aktywności może być (...) punktem wyjścia do przypisania mu określonej tożsamości” (s. 97). Uznanie budzi wnikliwość w studiowaniu literatury, dzięki której Autorka podbudowała swoją koncepcję badań interpretatywnych. Szczególnie warto podkreślić jej odniesienie do ustaleń Straussa i współautorów zawartych w *Social Organization of Medical Work* dotyczących typologii pracy interakcyjnej (s. 100-104). Inspirując się dotychczasowymi podejściami do badań interpretatywnych pracy socjalnej i innych służb społecznych Autorka wypracowała własne ramy analizy wyjaśniające zjawisko indywidualizacji profesjonalnej aktywności w ramach formalnych relacji między asystentami rodziny i ich klientami. Funkcjonalnymi narzędziami analizy badania indywidualizacji profesji społecznej są wypracowane przez nią kategorie aktywności ukierunkowanej oraz linii aktywności rozumianej jako dające się wyróżnić formuły aktywności składającej się z szeregu pojedynczych zdarzeń interakcyjnych, które odzwierciedlają wybór określonego sposobu realizowania aktywności (s. 104).

Analiza wyników badań

Analizę tę mgr Kamińska-Jatczak przedstawiła w rozdziałach 7-11 sprawozdających jej postępowanie badawcze zgodnie z procesem kształtowania się indywidualnych relacji asystentów rodziny z rodzinami w kontekście zleconych im zadań asystowania konkretnym rodzinom. W dwóch pierwszych rozdziałach z tego przedziału Autorka prześledziła aktywności ukierunkowane na konstruowanie i przepływ informacji dotyczących rodzin,

zasad regulujących kontakty z rodziną (Autorka użyła to pojęcia „formatu” przenosząc niezbyt fortunnie to pojęcie z żargonu menedżerów kultury masowej) z realistycznym założeniem o nieprzewidywalności tych kontaktów. Badaczka wykazała konieczność indywidualizowania kontaktów warunkowanego aktywnością asystentów i sytuacjami w rodzinach.

W rozdziale 9. zostały przedstawione aktywności asystentów ukierunkowane na odczucia rodzin i ich własne. Rozdział ten potwierdza konsekwencję badawczą Autorki wobec przyjętej metody analizy, ponieważ okazało się, że asystenci realizują w swej pracy z rodzinami tak nazwane przez nią indywidualne linie aktywności. To narzędzie badawcze okazało się przydatne do odkrycia typologii zindywidualizowanego postępowania w pracy z rodzinami oraz radzenia sobie z własnymi odczuciami. Tu Autorka wzbogaciła poznanie specyfiki pracy służb społecznych rozpoznawanej w aspekcie stresu i ryzyk wypalenia zawodowego występujących w pracy tej nowej kategorii służb.

W rozdziale 10, zatytułowanym dość niejasno „Konstruowanie linii aktywności adresowanych” dopiero w tekście wyjaśnia się, że chodzi o indywidualizowanie starań asystenta rodziny w odniesieniu do charakteru jej problemów, które warunkują przyznanie rodzinie wsparcia. Autorka odkryła typologię indywidualnych aktywności asystentów rodziny warunkowanych sytuacją rodzin którym pomagają. Warto podkreślić, że te uwarunkowania mogą utrudniać, a nawet blokować szanse prowadzenia oddziaływań prorozwojowych wobec rodzin. W badaniach zostały zidentyfikowane pewne typy blokujących aktywności. Typy tych aktywności Autorka nazwała tym razem bardzo jasno, jak np.: „Prowadzenie za rączkę”, „Pilnowanie”, „Wyręczanie”; podobnie jak typy aktywności prorozwojowych, np. „Wspólne uczenie się” czy „Pobudzanie do namysłu nad sobą”. Podkreślić należy, że odkryte przez Autorkę typy aktywności są reaktywne wobec sytuacji rodzinie i mogą ulegać dynamicznym zmianom w procesie pomagania. Rozpoznanie w praktyce pracy asystentów rodziny typologii ich aktywności wobec powierzonych im rodzin stało się możliwe dzięki przyjętej przez Autorkę metody badawczej. W tym aspekcie analizy Autorka uzyskała najważniejszą wartość tej pracy dla kształcenia asystentów rodziny i dla dalszych badań w skali ilościowo reprezentatywnej nad funkcjonalnością tego zawodu w instytucjonalnej pomocy społecznej. Typologia odkryta przez Autorkę może stanowić podstawę takich badań.

Rozdział 11. jest poświęcony przedstawieniu rozpoznanej przez Autorkę autorefleksji asystentów rodziny nad ich profesjonalną tożsamością reprezentowaną wobec rodzin i dla siebie. Przedstawienie wyłowionych w badaniu dylematów autoidentyfikacji może stanowić wartościowy poznawczo przekaz do prowadzenia superwizji asystentów rodziny. Obecne

regulacje ustawowe przyznają asystentom „...prawo do korzystania z poradnictwa, które ma na celu zachowanie i wzmocnienie jego kompetencji oraz przeciwdziałanie zjawisku wypalenia zawodowego”⁵. ale nie ustanowiły dla nich prawa do superwizji, jakie zostało w ustawie o pomocy społecznej przyznane pracownikom socjalnym, ale też superwizja, podobnie jak asystentura rodzinna zaistniały w praktyce instytucjonalnej pomocy społecznej dzięki inicjatywom rozwijającym w poszczególnych ośrodkach pomocy społecznej. Rozprawa mgr Kamińskiej-Jatczak zasługuje na to, by stanowić inspirację do oddolnego wprowadzania superwizji dla asystentów rodziny.

Wnioski z podsumowania badań

W odniesieniu do rozdziału 12. stanowiącego podsumowanie badań, niżej podpisany, zwracając uwagę na wnikliwość autorefleksji Autorki, podkreśla szczególną wartość poznawczą jej ustaleń ujętych w ramach pojęcia „styl aktywności”. Te ustalenia podsumowują zgromadzone w badaniach dowody na indywidualizację pracy asystentów rodziny. Obecnie, inaczej, niż wtedy, kiedy Autorka prowadziła badania, wykonywanie zawodu asystenta rodziny jest regulowane ustawowo przez 19 szczegółowo wyznaczonych zadań, przez szereg uprawnień skąd inąd właściwych pracownikom socjalnym, przez 15 także szczegółowych zadań wyznaczonych e przywołanej na wstępie Klasyfikacji zawodów MPiPS. Wówczas Autorka tylko zauważyła, że w trakcie jej badań zaczęła obowiązywać ustawowa regulacja asystentury rodziny, Z jej badań nie udało się wywnioskować, czy ta regulacja mogła już w praktyce wpłynąć na aktywności asystentów. Mimo to, odkrycia indywidualizacji tej pracy przez mgr Kamińską-Jatczak wciąż mogą wspierać dyskusję nad kontrowersyjnymi dążeniami do standaryzacji profesji społecznych a także służyć do wymaganych ustawowo szkoleń asystentów rodziny.

Podsumowanie recenzji

Autorka przedstawiła w swej pracy badania nad wciąż aktualnym problemem badawczym dotyczącym funkcjonowania najnowszego w naszym kraju zawodu pomocowego. Problem przedstawiła w metodologicznie oryginalny sposób w oparciu o solidne przestudiowanie teoretycznych podstaw tematu, o czym świadczy imponująco bogata, przejrzyste uporządkowana bibliografia literatury polskiej i zagranicznej. Prezentacja pracy nad badaną problematyką dowodząca głębokich namysłów teoretycznych i metodologicznych

⁵ Dz.U. 2017 poz. 697, art. 16, ust. 2.

oraz koniecznego krytycyzmu badawczego, dowodzi że Doktorantka osiągnęła umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Narracja Autorki przedstawiająca jej rozważania nad kierunkowaniem badań można rekomendować jako lekcję dla badaczy decydujących się na badania jakościowe funkcjonowania służb społecznych.

Przedłożony do recenzji tekst jest konsekwentnie uporządkowany, zgodnie z wymaganiami traktatu naukowego. Niżej podpisany zauważył w tekście drobne usterki: brak w Bibliografii przywołanej na stronie 200 pozycji autorstwa „Björkenheim, Levälahti, Karvinen-Niinikoski 2006”, niezrozumiałe umieszczenie słowa „kontyngenty” w przypisie 10 na str. 19, brak wymaganego streszczenia w języku angielskim, Usterki te nie obniżają merytorycznej wartości pracy, ale wymagają stosownych korekt.

Konkludując, niżej podpisany stwierdza, że rozprawa doktorska mgr Izabeli Kamińskiej-Jatczak spełnia wymagania określone w Art. 13. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 . Nr 65, poz. 595; z późn. zm.) i wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr Izabeli Kamińskiej-Jatczak do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

